

Agnieszka Piela

ORCID: 0000-0003-2115-7456

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości
w ocenie naukowej Profesora Bogdana Walczaka.
Aneks do zbioru

Streszczenie

Podstawowym celem artykułu jest prezentacja materiału badawczego, który z powodu przyjętych założeń metodologicznych nie wszedł do publikacji leksykograficznej zatytułowanej *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*. W tekście uwagę poświęcono wybranym połączeniom terminologicznym, w szczególności takim, które upowszechniły się w użyciach potocznych, np.: *bieg wsteczny, lusterko wsteczne, dom zdrojowy, katar sienny, udar mózgu, wotum zaufania, wotum nieufności, zqb sieczny*.

Słowa kluczowe: *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*, archaizm, anachronizm, połączenia terminologiczne

W 2018 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego PWN ukazał się zbiór leksykograficzny mojego autorstwa zatytułowany *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*, który zaopiniował do druku Profesor Bogdan Walczak. Wybitny Naukowiec recenzję mojego słownika opublikował również na łamach czasopisma „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”¹. W obu sporządzonych naukowych ocenach Językoznawca wyraził następujący sąd:

„moim zdaniem w takim opracowaniu zasadne (ze wszech miar zasadne) jest przyjęte przez autorkę szerokie rozumienie frazeologii (łącznie z przysłowiami, najszerzej znanymi zestawieniami terminologicznymi itd.) – *expressis verbis* Agnieszka Piela pisze: «przyjmuję szerokie rozumienie frazeologizmów. Zaliczam do nich również przysłowia czy zestawienia terminologiczne, choć zdaję sobie sprawę, że w obrębie frazeologii mają one różny status» (s. 7). Jest to rozumienie bliskie koncepcji frazematyki Wojciecha Chlebdy – w przypisie 2 na s. 7 autorka pisze o «gotowych

¹ Zob. B. Walczak, *Agnieszka Piela, Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 346, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, nr 2, s. 347-351.

strukturach językowych»: «wszystkie wielowyzrazowe konstrukcje łączy to, że stanowią one gotowe struktury językowe» («gotowe» to chyba tyle – przynajmniej ja tak to rozumiem – co odtwarzane w całości, w gotowej postaci, a nie tworzone). Mimo takiego szerokiego rozumienia frazeologii autorka musiała przyjąć pewne ograniczenia. Pisze o tym przekonująco na s. 9-10. Można oczywiście żałować (choć trzeba przypomnieć, że sam słownik, bez jakiegokolwiek obudowy, liczy aż 208 stron), iż autorka musiała wyłączyć ze swojego zbioru takie terminy, jak: *bieg wsteczny*, *lusterko wsteczne*, *narząd rodny*, *plug koleśny* czy *rzut różny*².

Podstawowym celem mojego tekstu będzie prezentacja wybranego materiału badawczego, który nie wszedł do publikacji leksykograficznej z powodu przyjętych w niej założeń metodologicznych. Artykuł będzie miał zatem charakter głównie materiałowy. Profesor Bogdan Walczak w przytoczonym wyżej fragmencie noty recenzyjnej wyraził żal, że specjalistyczne konstrukcje słowne z komponentem nacechowanym chronologicznie w leksykonie nie zostały zarejestrowane. Niniejszy szkic traktuję więc jako swoisty ukłon w stronę znamenitego Uczonego i cenionego Wykładowcy³.

W tym miejscu zaakcentuję, że we wstępie do słownika uzasadniłam swoją decyzję o wykluczeniu połączeń terminologicznych, pisząc:

„W opracowanym zbiorze nie uwzględniono w postaci odrębnych artykułów hasłowych archaizmów zawartych w terminologii specjalnej, np.: *plug koleśny* (archaizm: *koleśny* ‘dotyczący pojazdu na kołach; kołowy’); *narząd rodny* (archaizm: *rodny* ‘płodny, rodzący, urodzajny, żyzny’); *rzut różny* (archaizm: *roźny* ‘umieszczony na rogu czegoś’); *straż pożarna* (przestarzały przymiotnik: *pożarny* – od *pożar*); *lusterko wsteczne*, *bieg wsteczny* (przestarzały: *wsteczny* ‘kierowany wstecz, w tył’). I choć niektóre z wymienionych terminów są dobrze znane Polakom, to jednak większość tego typu połączeń występuje w specjalistycznych odmianach polszczyzny. Stąd decyzja o ich wykluczeniu ze zbioru. W słownikach języka polskiego dawne komponenty owych konstrukcji opatrzone są komentarzem: *dziś (tylko) w terminie...* oraz odpowiednim kwalifikatorem wskazującym na ich przynależność do określonej dziedziny wiedzy czy techniki (por. notacje w USJP). Nieliczne z nich są jednak w słowniku przytaczane, zwłaszcza gdy stanowią źródło

² Ibidem, s. 348-349.

³ W dniach 14-15 listopada 2022 r. w Gorzowie Wielkopolskim odbyło się Ogólnopolskie Seminarium Naukowe „Bohdano Walczak Viro Vere Academico”, poświęcone pamięci wybitnego językoznawcy, polonisty i sławisty. Organizatorem konferencji był Wydział Humanistyczny Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

używanych w języku ogólnym związków wyrazowych (np. związek *arka przymierza* i termin religijny *Arka Przymierza*)⁴.

Poza przywołanym w cytacie wyrażeniem w słowniku zarejestrowane zostały jeszcze inne jednostki leksykalne, a mianowicie: *rel. złoty cielec* ‘wg Biblii: złoty posąg bóstwa, czczony przez Izraelitów na pustyni jako zwierzę święte’ oraz *złoty cielec* ‘symbol bogactwa; pieniądze, majątek’ (*cielec przestarz.* ‘podrosłe cielę; byczek’); *rel. rzeź niewiniątek* ‘wg Nowego Testamentu: zbiorowy mord dokonany na niemowlętach z rozkazu króla Heroda w celu zabicia wśród nich Jezusa’ oraz *rzeź niewiniątek* a) ‘żartobliwie o egzaminie, sprawdzianie, którego większość uczestników nie zdaje’; b) ‘o rywalizacji sportowej: zadanie komuś miażdżącej klęski’ (*niewiniątka arch.* ‘małe dziecko, niemowlę’); *rel. grzech pierworodny* ‘w religii chrześcijańskiej: grzech Adama i Ewy obciążający dziedzicznie całą ludzkość’ oraz *grzech pierworodny* ‘przyczyna leżąca u podstaw negatywnych zjawisk’ (*pierworodny arch.* ‘wrodzony, przyrodzony’); *rel. sądny dzień* ‘według chrześcijańskich wierzeń to dzień sądu ostatecznego mający nastąpić przy końcu świata’ oraz *sądny dzień* ‘wielkie zamieszanie, rozgardiasz’ (*sądny arch.* ‘dotyczący sądu, sądenia’); *rel. Sługa Boży* ‘osoba zmarła, wobec której rozpoczęto proces beatyfikacyjny’ oraz *sluga Boży*, *sluga Kościoła* ‘ksiądz lub zakonnik’ (*sluga przestarz.* ‘ktoś zajmujący się pracami gospodarskimi, porządkowymi itp., otrzymujący za to wynagrodzenie; służący, służąca’). Ponadto niektórym związkom terminologicznym uwagę poświęciłam w zamieszczonych w leksykonie komentarzach odautorskich zawierających m.in. wskazówki faktograficzno-etymologiczne, informacje kulturowe czy dane na temat ewolucji formalno-znaczeniowej poszczególnych słów lub związków wyrazowych⁵. Mowa o następujących połączeniach: *Zielone Świątki* ‘w Kościele rzymskokatolickim: święto zesłania Ducha Świętego, obchodzone w siódmą niedzielę po Wielkanocy’ (SFAP, zob. hasło *świętek arch.* ‘święto, dzień uroczysty’), *stopa dyskontowa* ‘wskaźnik procentowy będący podstawą do obliczania dyskonta’, *stopa redyskontowa* ‘stopa procentowa, po jakiej bank udziela kredytu bankom komercyjnym [...]’, *stopa amortyzacji* ‘wskaźnik procentowy zużycia środka trwałego w danym okresie w stosunku do jego wartości początkowej’, *stopa procentowa* ‘procent liczony za sto jednostek kapitału na jednostkę czasu, np. na rok’, *stopa życiowa* ‘poziom życia, głównie materialny, mierzony wielkością przeznaczoną na spożycie części dochodu narodowego

⁴ Zob. A. Piela, *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości...*, op. cit., s. 9-10 (skrót: SFAP).

⁵ Ibidem, s. 17.

przypadającej na jednego mieszkańca’, *stopa zysku* ‘procentowy stosunek zysku do wartości środków trwałych i obrotowych zaangażowanych w przedsiębiorstwie’, *odpowiadać z wolnej stopy* ‘być pociągniętym do odpowiedzialności sądowej, nie będąc aresztowanym’ (SFAP, zob. hasło *stopa przestarz.* ‘poziom, stan czegoś’) oraz *most zwodzony* ‘most ruchomy, podnoszony na łańcuchach, budowany dawniej nad fosami przy bramach miast i zamków, dzisiaj, niekiedy, na mniejszych rzekach’ (SFAP, zob. hasło *zwieść – zwodzić arch.* ‘zwabiać do złego, od dobrej drogi odwozić, na złą skierować, naprowadzić’ oraz ‘sprowadzić, spuścić na dół’).

W *Słowniku frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości* figuruje śladowa ilość interesujących mnie specjalistycznych związków wyrazowych, zwłaszcza że w zgromadzonym przeze mnie materiale mieści się ponad 100 nacechowanych chronologicznie leksemów będących składnikami używanych obecnie w różnych dziedzinach wiedzy terminów. Ta liczba, rzecz jasna, nie przekłada się na stan faktyczny opracowywanych jednostek językowych – tych jest znacznie więcej, wszak jeden leksem może być składnikiem kilku różnych konstrukcji terminologicznych (por. przytoczone wyżej wyrażenia z rzeczownikiem *stopa*). Dodać należy, że podstawę materiałową stanowiły dla mnie dwa ogólne słowniki języka polskiego: tj. *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza⁶ oraz *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego* w opracowaniu naukowym Bogusława Dunaja⁷. Wymienione leksykony nie zostały dobrane przeze mnie przypadkowo, ponieważ sporo miejsca poświęcają one reliktom językowym, choć w odmienny sposób je haslują. Dodatkowo sięgałam również do internetowego „*Wielkiego słownika języka polskiego PAN*”⁸. W opisie dawnych komponentów konstrukcji terminologicznych korzystałam również z dostępnych źródeł zawierających dawną warstwę leksykalną polszczyzny oraz różnych słowników specjalistycznych, np.: opracowań etymologicznych, gwarowych, frazeologicznych i paremiologicznych⁹.

Niżej w porządku alfabetycznym zaprezentuję terminy mieszczące w swoim składzie historyczną formę językową. Oto wybrane przykłady¹⁰:

⁶ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1-4, Warszawa 2003 (skrót: USJP).

⁷ *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1-2, Warszawa 2007 (skrót: SJPDun).

⁸ *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [online] red. P. Żmigrodzki, Kraków 2007 (skrót: WSJP PAN); <http://www.wsjp.pl> [dostęp: 12.11.2022].

⁹ Szerzej na temat źródeł ekscerpcji bazy materiałowej zob. SFAP, s. 17-19.

¹⁰ Niektórym terminom szczegółową uwagę poświęciłam w artykule *Stare słowa we współczesnych skupieniach terminologicznych* [w:] *W kręgu dawnej polszczyzny*, t. 2, red. M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda, Kraków 2016, s. 213-227.

- **domowy** ‘krajowy, ojczysty’: **wojna domowa** ‘zorganizowana walka zbrojna prowadzona zwykle na szeroką skalę przez dłuższy czas, toczona między obywatelami tego samego państwa’;
- **herbatni** ‘dotyczący herbaty – rośliny i napoju’ (przestarz. przymiotnik od *herbata*): (bot.) **róża herbatnia** (dziś częściej: **herbaciana**) ‘odmiana róży o bladożółtych kwiatach, wydzielających zapach podobny do zapachu herbaty’;
- **koleśny** ‘dotyczący pojazdu na kołach; kołowy’: (roln.) **plug koleśny** ‘plug składający się z właściwego pługa i z koleśnicy’¹¹;
- **komplet** ‘grupa uczniów pobierających wspólne lekcje lub korepetycje poza szkołą’, ‘lekcja, wykład poza szkołą, prowadzone grupowo’: (histor.) **tajne komplety** (też: **tajne nauczanie**) ‘w okresie zaborów przed I wojną światową i podczas okupacji hitlerowskiej: nielegalne lekcje lub wykłady organizowane dla mniejszych grup uczniów lub studentów’;
- **landsberski** (historyzm) ‘dotyczący Landsbergu (niemiecka nazwa Gorzowa Wielkopolskiego)’: (ogr.) **reneta landsberska** ‘odmiana jabłoni rozpowszechniona w Polsce w starych sadach, dająca duże, smaczne, jasnożółte owoce’;
- **lekarski** ‘służący do leczenia, mający zastosowanie w lecznictwie; dziś: jako drugi człon nazw roślin mających zastosowanie w lecznictwie’¹²: (bot.) **drapacz lekarski** (*drapacz, bernardynek*), **dzięgiel lekarski** (*arcydzięgiel*), **kozibród lekarski** (*salsefia*), **kozłek lekarski** (*kozłek*), **krwiściąg lekarski** (*krwiściąg*), **mącznica lekarska**, **mniszek lekarski** (*mniszek*), **mydlnica lekarska**, **pomurnik lekarski** (*pomurnik*), **rutwica lekarska** (*rutwica*), **szparag lekarski** (*szparag*), **wymiotnica lekarska** (*wymiotnica*), (farm.) **węgiel lekarski** (*węgiel leczniczy, węgiel*), (zool.) **majka lekarska** (*mucha hiszpańska, kantaryda*);
- **pacierzowy** ‘dotyczący kręgosłupa lub poszczególnych jego kręgów, znajdujący się w kręgosłupie; kręgowy’: (anat. med.) **kość pacierzowa** lub **stos pacierzowy** ‘kręgosłup’;
- **pospolity** ‘wchodzący w skład ogółu, stanowiący ogół, służący ogółowi’: (hist.) **pospolite ruszenie** ‘w dawnej Polsce: powołanie pod broń, w razie zagrożenia kraju, wszystkich obywateli zdolnych do noszenia broni,

¹¹ *Koleśnica* (roln.) ‘przednia część pługa koleśnego, dwukołowy wózek z urządzeniem zapewniającym pracę pługa na ustalonej głębokości’ (USJP).

¹² Aktualne znaczenie przymiotnika *lekarski* to ‘odnoszący się do lekarza, związany z wykonywaniem zawodu lekarza’ (USJP).

- później tylko ze stanu rycerskiego i szlacheckiego’, ‘wojsko składające się z obywateli powołanych w ten sposób’¹³;
- **pożarny przestarz.** przymiotnik od *pożar* ‘palenie się budynków, lasów, ogień ogarniający dużą przestrzeń’¹⁴: (*urz.*) **straż pożarna** (lub *ogniowa*) ‘zespół ludzi powołanych do ochrony przeciwpożarowej, a także do przeprowadzania akcji ratowniczych w wypadku klęsk żywiołowych lub katastrof’ (por. też: *alarmy pożarne, syrena pożarna, wóz pożarny, jednostki pożarne*);
 - **rodny** ‘płodny, rodzący, urodzajny, żyzny’: (*anat.*) **narząd rodny** ‘narząd żeński służący do rodzenia; macica’;
 - **rożny** ‘mieszczący się, położony w rogu, biegnący od rogu, narożny’: (*sport.*) **rzut rożny** ‘w piłce nożnej, ręcznej i hokeju na trawie: rzut piłką z rogu boiska, wykonywany z lewej lub prawej strony bramki; kórner, róg’¹⁵;
 - **sadzony** ‘którego sadzono, zasadzano, usadawiano, wsadzano’ od *przestarz.* treści *sadzić* ‘sadowić, usadzać’: (*kulin.*) **jajko sadzone** ‘jajko usmażone tak, że wokół żółtka jest obwódka ściętego białka’¹⁶;
 - **sieczny** ‘ostry, siekący, służący do cięcia, sieczenia, zabijania’ (od czasownika *siec*): (*anat.*) **ząb sieczny** ‘u ssaków: jeden z zębów przednich, górnych lub dolnych, osadzonych między kłami; siekacz’, (*wojsk.*) **broń sieczna** ‘broń biała służąca do zadawania cięć, np. miecz, szpada, sztylet’¹⁷;
 - **sienny przestarz.** przymiotnik od *siano* ‘skoszone i wysuszone rośliny łąkowe i pastwiskowe, a także rośliny uprawne i mieszanki pastewne’: (*med.*) **katar sienny** ‘zapalenie błony śluzowej nosa spowodowane uczuleniem na pyłki roślinne’;

¹³ WSJP PAN dokumentuje całkiem świeży sens wyrażenia *pospolite ruszenie*, tj. ‘grupa ludzi, których łączy jeden cel i pragną go razem realizować, choć nie mają profesjonalnego przygotowania do podejmowanych działań’ (notacja z kwalifikatorem: *żart.*). Por. zasłyszane konteksty ilustracyjne: „Pospolite ruszenie lekarzy ze Świebodzina. Pomagają w szpitalu covidowym w Zielonej Górze”, „Grobingowemu pospolitemu ruszeniu mówimy nie!”.

¹⁴ Por. przymiotnik *pożarowy* (od *pożar*), np.: bezpieczeństwo, zagrożenie pożarowe; alarm, czujnik pożarowy; sygnalizacja pożarowa; dojazd pożarowy; droga pożarowa; schody pożarowe; zabezpieczenia pożarowe (WSJP PAN).

¹⁵ W dzisiejszej polszczyźnie przymiotnik *rożny* ma ograniczony zakres użycia; występuje tylko w terminie sportowym. Zob. A. Piela, *Stare słowa we współczesnych skupieniach terminologicznych...*, op. cit., s. 215. Por. angielskie *corner kick* (WSJP PAN).

¹⁶ *Sadzić* – psł. **saditi*, **sad’o* ‘sadowić, umieszczać, osadzać’ od psł. **sěsti* (tj. *siqść*). Zob. hasło *sadzić* w: SeBor, SeMań.

¹⁷ Por. anachroniczny już dzisiaj leksem *obusieczny* oraz częściej spotykaną jego formę *obosieczny* ‘ostry z obu stron’, zob. wyrażenia: *miecz obosieczny, broń obosieczna* oraz ‘groźny, niebezpieczny dla obu stron; mogący zwrócić się przeciw obu stronom’, np.: „Obosieczne argumenty”, „Obosieczna polityka” (SJPDun, USJP, WSJP PAN).

- **skarb** ‘majątek państwa, finanse państwowe, kasa państwowa; także: instytucja rządząca majątkiem państwa’: (*praw.*) **skarb państwa** ‘«państwo jako osoba prawna, to znaczy podmiot stosunków prawnych, reprezentujący tę część własności państwowej, która nie pozostaje we władaniu innych państwowych osób prawnych’, (*ekon.*) **skarb państwa** ‘ogół zasobów finansowych państwa’;
- **stan** ‘państwo, kraj wraz z rządem; także: rząd, rządzenie, polityka’¹⁸: (*polit.*) **racja stanu** ‘zasada kierowania się interesem państwa, nadrzędna wobec wszystkich innych zasad i celów’, (*polit. praw.*) **zamach stanu** ‘zorganizowana akcja mająca na celu przejęcie siłą, w sposób sprzeczny z konstytucją, władzy w państwie’, (*praw.*) **stan wyższej konieczności** (też: *wyższa konieczność*) ‘sytuacja, w której sprawca działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego dobru społecznemu lub dobru jednostki, jeżeli inaczej nie można uniknąć niebezpieczeństwa, a dobro poświęcane nie przedstawia wyższej wartości niż dobro ratowane’, (*praw. przestarz.*) **tajemnica stanu** (częściej: *tajemnica państwowa*) ‘w prawie polskim: wiadomość, której ujawnienie osobom nieuprawnionym może narazić na szkodę bezpieczeństwo albo interesy polityczne lub gospodarcze państwa’, (*praw.*) **Trybunał Stanu** ‘specjalny organ sądowy rozpatrujący zarzuty przeciw prezydentowi i członkom rządu w przypadku oskarżenia ich przez parlament o działalność sprzeczną z konstytucją’, (*praw.*) **zdrada stanu** ‘przestępstwo polityczne będące zamachem na wewnętrzne bezpieczeństwo państwa, na jego ustrój, rząd, osobę piastującą najwyższą władzę’, (*urz.*) **Departament Stanu** ‘ministerstwo spraw zagranicznych USA’, (*urz.*) **mąż stanu** ‘wybitny lub zasłużony polityk, dyplomata’, *urz. podsekretarz stanu* ‘zastępca i pomocnik ministra’, ‘w rządzie USA i niektórych innych krajów zastępca ministra spraw zagranicznych’, (*urz.*) **sekretarz stanu** ‘najwyższy rangą urzędnik w ministerstwie (oprócz ministra)’, ‘w rządzie USA i niektórych innych krajów minister spraw zagranicznych’, ‘najważniejszy po papieżu duchowny w Watykanie, pełniący funkcję podobną do funkcji szefa rządu w innych państwach’, (*przestarz.*) **więzień stanu** ‘osoba, która jest powszechnie znana ze względu na swą działalność, więziona jako osoba stanowiąca zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa’¹⁹;

¹⁸ Warto tu wspomnieć o leksemie *stan* używanym w nauce historycznej w znaczeniu ‘jedna z warstw społecznych, na jakie dzieliło się społeczeństwo w państwach europejskich od XIII do XVIII w.; także: przynależność do takiej warstwy wynikająca z pochodzenia lub zawodu’, np.: stan chłopski, szlachecki, mieszczański (tzw. *stan średni*), rycerski, duchowny (USJP).

¹⁹ Na temat połączeń mieszczących dawną semantykę słowa *stan*, zob. H. Duda, *Stan ‘państwo’ w języku polskim (racja i radca stanu, mąż stanu, Stany Zjednoczone etc.)*, [w:] *Universitati serviens*.

- **udar** ‘porażenie’: (*med.*) **udar ciepły** ‘stan chorobowy spowodowany przegrzaniem organizmu’, (*med.*) **udar mózgu / mózgowy** ‘apopleksja’, (*med.*) **udar słoneczny** (też: *porażenie słoneczne*) ‘schorzenie powstałe na skutek nadmiernego nasłonecznienia głowy i karku, objawiające się oparzeniem skóry, gorączką, bólem głowy, dreszczami, nudnościami, wymiotami’;
- **wieczera przestarz.** albo *podn.* ‘posiłek wieczorny; kolacja’ (por. *wieczera wigilijna*): (*rel.*) **Ostatnia Wieczera** ‘według wierzeń chrześcijańskich: wieczera paschalna, którą spożył Chrystus z apostołami w przeddzień swojej śmierci’, (*rel.*) **Wieczera Pańska** ‘msza święta – najważniejsza ceremonia liturgiczna w Kościołach chrześcijańskich ustanowiona przez Chrystusa na pamiątkę Ostatniej Wieczery’, ‘w niektórych Kościołach chrześcijańskich sakrament komunii świętej ustanowiony przez Chrystusa na pamiątkę Ostatniej Wieczery, polegający na symbolicznym spożywaniu ciała i krwi Chrystusa’;
- **wotum** ‘głos osoby głosującej’: (*praw.*) **wotum nieufności** ‘uchwała parlamentu lub opinia grupy posłów wyrażająca dezaprobatę dla działalności rządu lub któregoś z ministrów; także: uchwała zarządu lub walnego zgromadzenia członków organizacji, stowarzyszenia itp., wyrażająca dezaprobatę dla działalności któregoś z członków zarządu lub całego zarządu’, (*praw.*) **wotum zaufania** ‘uchwała parlamentu lub opinia grupy posłów aprobująca politykę rządu; także: uchwała zarządu lub walnego zgromadzenia członków organizacji, stowarzyszenia itp., wyrażająca aprobatę i poparcie dla działalności któregoś z członków lub całego zarządu’;
- **wsteczny** ‘idący, posuwający się, kierujący się, kierowany wstecz, w tył’: (*techn.*) **bieg wsteczny** ‘układ przekładni skrzyni biegów umożliwiający jazdę pojazdu mechanicznego do tyłu’, (*techn.*) **lusterko wsteczne** ‘usterko, zwykle lekko wypukłe, umieszczone w polu widzenia kierowcy pojazdu, pilota samolotu itp., umożliwiające obserwację bez odwracania głowy’, (*biol.*) **rozwój wsteczny** ‘wsteczne zmiany w budowie i funkcji tkanek lub narządów w czasie rozwoju osobniczego; involucja’, (*jęz.*) **upodobnienie wsteczne** ‘częściowe lub pełne dostosowanie artykulacji danej głoski do artykulacji następującej po niej głoski; antycypacja’, (*praw.*) **moc wsteczna ustawy // przepisu** itp. ‘zastosowanie ustawy, przepisu itp. do sytuacji, które miały miejsce przed wejściem w życie danej normy prawnej’;

Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Stanisława Wilka SDB, red. Jan Walkusz, Marzena Krupa, Lublin 2014, s. 483-490.

- **zaprzeszły** ‘o odcinkach czasu: będący przed tym, który był ostatnio; przedostatni’: (jęz.) **czas zaprzeszły** ‘czas przeszły oznaczający czynność dokonaną wcześniejszą w stosunku do innej czynności przeszłej; plusquamperfectum’;
- **zbić – zbijać** ‘uderzywszy strącić (strącać), zrzucić (zrzucać) z czegoś’: (sport.) **zbić cios, uderzenie** ‘odeprzeć, odparować cios, uderzenie’, (sport.) **zbić piłkę** ‘w siatkówce: mocno uderzyć piłkę, kierując ją pod ostrym kątem w dół na pole przeciwnika’²⁰;
- **zdrojowy** przymiotnik od **zdrój** (przestarz.) ‘miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych’²¹: (urz.) **dom zdrojowy** ‘zakład leczenia wodami mineralnymi w miejscowości kuracyjnej’;
- **zielny przestarz.** przymiotnik od **ziele** ‘roślina o nietrwałych, nadziemnych pędach, mająca często właściwości lecznicze; zioło; także: zbiorowo o takich roślinach’: (bot.) **roślina zielna** ‘roślina roczna, dwuletnia lub wieloletnia, o pędach nadziemnych miękkich, nietrwałych’, (rel.) **Matka Boska Zielna** ‘święto katolickie obchodzone 15 sierpnia (po żniwach), kiedy rolnicy święcą zebrane plony’.

Kończąc, podkreślę, że o doborze zaprezentowanych wyżej konstrukcji terminologicznych zadecydowało jedno kryterium: wyeksponowanie możliwie jak najbardziej różnorodnego i – w moim odczuciu – interesującego materiału językowego. Z tego powodu starałam się przytaczać połączenia przynależne do różnych odmian specjalistycznych polszczyzny. W materiale znalazły się terminy związane z różnymi gałęziami wiedzy, np.: anatomią, bankowością, biologią, botaniką, ekonomią, historią, medycyną, polityką, prawem, rolnictwem czy sportem. Ponadto w moich zamiarach leżało przedstawienie związków, które upowszechniły się w użyciach potocznych, np.: *katar sienny, bieg wsteczny, lusterko wsteczne, narząd rodny, rzut różny, udar mózgu / mózgowy*. Wszak z wieloma z nich stykamy się na co dzień, niektóre znamy z massmediów czy elektronicznych środków komunikacji, inne w naszej pamięci utrwaliła edukacja szkolna (np. historyczna). Oczywiście, zjawisko przechodzenia nazw specjalnych do języka potocznego nie jest w polszczyźnie nowe. Już przed laty pisała o nim Danuta Buttler, zauważając, że w języku zachodzą dwa procesy – terminologizacja wyrazów ogólnych

²⁰ Zob. związki frazeologiczne z dawną treścią czasownika *zbić – zbijać*, które w SFAP zostały zarejestrowane: *zbić kogoś z tropu // z pantalyku; zbić temperaturę; zbić wagę; zbijać bąki; coś zbija kogoś z nóg*.

²¹ Anachroniczny sens rzeczownika *zdrój* przechowują dziś tylko nazwy własne, np.: *Busko Zdrój, Cieplice Zdrój, Duszniki Zdrój, Iwonicz Zdrój, Kudowa Zdrój*.

i deteterminologizacja leksemów przynależnych do słownictwa specjalnego²². Ta kwestia dotyczy także wielowyrazowych jednostek leksykalnych, w tym połączeń terminologicznych odnoszących się do danego pojęcia. Trzeba jednak zaznaczyć, że chociaż użytkownicy polszczyzny w większości przywołane w artykule terminy znają, to przeważnie jednak nie uświadamiają sobie faktu, że mieszczą one obce współczesnej normie językowej treści słów. Okazuje się, że starą semantykę wyrazów do naszych czasów przechowały nie tylko utarte związki frazeologiczne, ale i fachowa terminologia.

Bibliografia

1. Bajerowa I., *Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego*, Kraków 1980.
2. Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005 (skrót: SeBor).
3. Buttler D., *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. I: Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy” 1979, z. 2, s. 58-66.
4. Buttler D., *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. II: Determinologizacja wyrazów z leksyki specjalnej*, „Poradnik Językowy” 1979a, z. 3, s. 127-135.
5. Duda H., *Stan 'państwo' w języku polskim (racja i radca stanu, mąż stanu, Stany Zjednoczone etc.)*, [w:] *Universitati serviens. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Stanisława Wilka SDB*, red. J. Walkusz, M. Krupa, Lublin 2014, s. 483-490.
6. *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego*, t. 1-2, red. B. Dunaj, Warszawa 2007 (skrót: SJPDun).
7. Mańczak W., *Polski słownik etymologiczny*, Kraków 2017 (skrót: SeMań).
8. Piela A., *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*, Warszawa 2018 (skrót: SFAP).
9. Piela A., *Stare słowa we współczesnych skupieniach terminologicznych*, [w:] *W kręgu dawnej polszczyzny*, t. 2, red. M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda, Kraków 2016, s. 213-227.
10. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1-4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003 (skrót: USJP).
11. Walczak B., *Agnieszka Piela, Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, ss. 346, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2018, t. 25, nr 2, s. 347-351.
12. *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, Kraków 2007 [online], <http://www.wsjp.pl> (skrót: WSJP PAN).

²² Zob. D. Buttler, *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. I: Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy” 1979, z. 2, s. 58-66 oraz tejsze: *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. II: Determinologizacja wyrazów z leksyki specjalnej*, „Poradnik Językowy” 1979a, z. 3, s. 127-135 czy I. Bajerowa, *Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego*, Kraków 1980, s. 46-51.

**Professor Bogdan Walczak' scholarly evaluation of *Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości* [A dictionary of phrasemes with archaisms. Relics of the past].
An appendix to the lexicon**

Abstract

The basic aim of the article is to present a body of scholarly material which has not been included in the lexicographical publication entitled „Słownik frazeologizmów z archaizmami. Pamiątki przeszłości” because of the methodological assumptions which have been adopted. The text takes into account selected terminological combinations, with special reference to those which gained currency in colloquial usage e.g.: *bieg wsteczny* ‘reverse gear’, *lusterko wsteczne* ‘rear view mirror’, *dom zdrojowy* ‘spa’, *katar sienny* ‘hay fever’, *udar mózgu* ‘stroke’, *wotum zaufania* ‘motion of confidence’, *wotum nieufności* ‘motion of no confidence’, *zqb sieczny* ‘incisor (tooth)’.

Keywords: „A dictionary of phrasemes with archaisms. Relics of the past”, archaism, anachronism, terminological combination